

UDK: 811.16'373.6:811.512.161'373.6(497)“18“

811.512.161'282(091)

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno za tisak: 5. listopada 2021.

Balkan Slav dillerinden Türkçe hakkında ne öğrenebiliriz?

Marek Stachowski

Krakov Jagiellon Üniversitesi, Polonya

marek.stachowski@uj.edu.pl

Özet

Türkçenin Avrupa dillerinden biri üzerindeki tesirine dair ilk eser Polonyalı Prens Adam Czartoryski tarafından 1828 yılında yayınlandığı hâlde araştırmacıların bugüne kadar incelediği alıntı kelimelerin, Türkçe ve Slavcada hangi özellik ve süreçleri belgelediği konusu hâlâ yeterince tartışılıp değerlendirilmemiştir. Bu makalede Türkçe ve Slavcanın Balkanlardaki teması üzerine incelemelerin ortaya koyduğu bazı mühim taraf ve görüngülerin örneklerinin sunulması amaçlanıyor.

Anahtar kelimeler: Slav dilleri, Türkçe, Balkan dilleri, etimoloji, dil teması, Rumeli ağızları

1. Önsöz ve tarihçe

Türkçenin, komşu milletlerin dillerinin üzerindeki tesiri hakkında birçok yazı yazılmış olduğu hâlde, konunun bütün taraflarını bir kitap hâlinde sunup ayrıntılarını tartışan bir yazar hâlâ bulunamamıştır ve bunun nedeni oldukça açıktır: Önümüzde yapılacak iş hâlâ çok. Öte yandan, Slavca-Türkçe teması konusunun bazı önemli kısımları bu zamana kadar ele alınmıştır, bkz. Németh (1956); Stachowski S. (1961, 1973); DTB; Čaušević (2014). Diğer Avrupa dillerine gelince, eserlerinin birçoğunu Türkçe'nin Romen dilleri üzerindeki tesirine ayıran Wolfgang Schweickard'ın, bazı Batı Avrupa dillerindeki Türkçe alıntılarını karşılaştırmalı ve tarihî bir sözlüğü üzerinde çalışmakta olduğunu biliyoruz (Schweickard, 2011). Bugüne kadar yayınlanmış olan eserlerin en önemlileri arasında M. Urban (2015)'in kitabı zikredilebilir. Bununla birlikte, Türkçenin Batı Avrupa dilleri üzerindeki etkisi Balkan dilleri üzerindeki çok daha zayıf ve kısa ömürlüydü.

Konumuzun birkaç gelişim aşamasını göstermek bugün de mümkündür. Aşamaları birbirinden ayıran ölçütler, araştırmacıların amaç ve yöntemidir.

Tarihî bağlamda sık sık F. Miklosich (1884) ile söze başlandığı hâlde mesele daha karışıktır. Her şeyden önce bütün yayınlar dört ölçüte göre bölünmelidir:

bir yandan

(a-1) Rumeli Türkçesi ağızları

veya

(a-2) Slav dillerine etkilerini

ve öbür yandan Türkçenin

(b-1) bir tek Slav dili ile

veya

(b-2) Slav dillerinin hepsi veya en azından bir grubu ile temasını

konu eden yazılar.

Bütün bu eserler dizisini başlatan, Polonyalı prens Adam Czartoryski'nin 1828 yılında yayınladığı Doğu dillerinden Lehçeye giren alıntılarının kısa sözlüğüdür. İşin ilginç tarafı şudur ki, Polonya, Türk devleti, halkı ve dilinin doğrudan tesiri altında bulunmadığına göre Türkçenin Slav dilleri üzerindeki etkisini araştıran kişinin işe Polonya dili ile başlaması beklenmedik bir şeydi. Czartoryski'nin 1828 yılında yayınlanan sözlüğü, (a-2) ve (b-1) gruplarına aittir.

Sonraki kırk yıl içinde, Türkçeden çeşitli Slav dillerine geçmiş kelimeleri derleyip sunan yazılar pratik olarak bir ve aynı tiptendi: Kısa sözlükler. Yeni dönemi açan eser ancak Otto Blau'un (1868) kitabı olmuştur: (a-1). Bir *Balkan Slav dilindeki Türkçe alıntılar* konusunu (b-1) işlemiş olan ilk Avrupalı yazar ise, 41 sayfalık kitapçığını 1881 yılında Saraybosna'da yayınlayan, Bosnalı gazeteci, Doğubilimci ve tercüman Miloš Mandić (1881) oldu (Čaušević (2008: 147, 149); Čaušević (2014: 219-227); Čaušević (2016). Üç yıl sonra, 1884 yılında Slovenyalı dilci Franz Miklosich'in Güneydoğu ve Doğu Avrupa dillerindeki Türkçe unsurları ele aldığı iki bölümlü sözlüğü yayınlandı. Bu eser, (a-2) + (b-2) gruplarına aittir. Miklosich'in sözlüğü çok ünlü oldu ve 20. yüzyılın ikinci yarısında bazı Avrupalı Türkologlar, bir «yeni Miklosich» a ihtiyacımız var diye sık sık tekrarlardı. Bu görüşü benimsemişimden dolayı fikrimi burada açıklamak istiyorum. Evvela bazı maddeleri kısa bir şekilde örnek olarak vereyim (Miklosich, 1884, cilt 2: 3-4):

[1]¹ **kafir** كافر *gavur, gaver (gjaur)* [...] Ungläubiger, Nicht-Moslem, Christ

bulg. *kaur, kaurin, kaurka, kavurka. kavurski. gjaurka. kjafir* [...]²

[2] **kar** کار pers. Gewinn

bulg. *kjar* [...], serb. *ćar* [...]

¹ Çeviriyazıda <k> harfi öndamaksıllaşmış k (Tü. kâr'daki k^y gibi) için kullanılır. Tıpkı, <l'> = l^y, <ğ> = g^y, <ç> = ç^y vs. gibi.

² Balkan Slav sözcüklerinde ünsüzden sonra gelen <j> harfi, çeviriyazıdaki vurgu işareti gibi öndamaksıllaşmayı gösterir, <kj> = <k'> = k^y, <gj> = <ğ'> = g^y gibi.

- [3] **kariz** كاريز *gériz, géréz* Kloake.
bulg. *geriz*, alb. *geriz* Wasserleitung [...]
- [4] **kašké** كاشكه *káški* [...] pers. gebe Gott.
bulg. *kjeskje* [...]
- [5] **kavkar** كاوكار wird mir als pers. bezeichnet.
bulg. *čjavgar* Vieh für das Joch. Vergl. griech. *ζευγάρι*.

Osmanlıca önseste *ka-*, Bulgarcada düzenli olarak şöyledir: [1] *ka- ~ gja- ~ kja-*; [2] *kja-*; [3] *ge-* (**gje-* değil mi?); [4] *kje-*; [5] *čja-*. Miklosich'in eserinin bu bağlamda en büyük değeri, Türkçe kelimelerin muhtelif dillerdeki görünümelerini bir araya getirip başka dilcilere sunmak olmuştur. Miklosich, çeşitli ses denkliklerinin tip ve kaynaklarını açıklamadığı gibi, sözcüklerin aktarma yolları, anlam değişimleri, kaynakları olan Türkçe ağızların konuşulduğu yeri ve zamanı da tartışmamıştır. Sözlüğü, zamanında iyi ve aydınlatıcı olduğu hâlde bugün metodoloji bakımından kabul edilemez. Bu nedenle de bir «yeni Miklosich» yerine hâlen birtakım karşılaştırmalı ve tarihî sözlüklere ihtiyacımız var (bkz. 3.5 aşağıda).

Bu yazının başında listelediğimiz gruplara ait eserler Türkoloji tarihinde şu sırayla kaleme alınmıştır:

- a-1 1868
a-2 ...1828
b-1 ...1828.....1881
b-2 1884

yani:

YIL	a-1	a-2	b-1	b-2
1828		X	X	
1868	X			
1881			X	
1884				X

Birinci Dünya Savaşı sırasında zorunlu askerlik sebebiyle Balkan topraklarından yabancı ülkelere gelmiş bulunan Avusturya-Macaristan ordusunun askerleri arasında *Roçko Assan ôli Ali* adında, Makedonyalı Türk bir delikanlı da varmış. Bir muharebede yaralanıp Krakov Askerî Hastanesine yatırılmış. Ali'nin orada bulunduğunu nasıl öğrendiğini bilemediğimiz Tadeusz Kowalski, yaralı gencin yanına gidip onunla görüşmüş ve tercümanlığını yapmış. Ali'nin anlattıkları arasında yer alan Krakov hakkındaki şiirin üç satırını Kowalski, Türk halklarının nazmını inceleyen bir kitapta aktardı (Kowalski, 1922: 66). Bu üç satır Makedonya Türkçesiyle neşredilmiş şiirlerin ilk örneği idi. Bu şiirin tam metni, 62 başka şiir, bir hikâye ve Kowalski'nin dilbilimsel yorumları ile beraber dört yıl sonra yayınlanmıştır

(Kowalski, 1926). Kowalski'nin bu makalesi, (a-1) grubu ile ilgili araştırmaları Birinci Dünya Savaşından sonra yeniden başlattı.

Diğer kitap ve yazıları bir yana bırakarak 1929 yılına geçelim. Bu yılda Çekoslovakya'nın başkenti olan Prag şehrinde Slav Filologlarının Birinci Kongresi yapılmıştır. Kowalski de Kongre'ye katılıp kısa ama çok önemli bir konferans vermiştir (Kongre'nin materyalleri maalesef ancak dört yıl sonra neşredilebilmiştir: Kowalski, 1932). Kowalski, konuşmasında Slavistlerin o zamana kadarki eserlerinde dikkate alınmayan üç yöntem kuralını belirlemiştir:

- [6] Kronoloji. - Türkoloji eğitimi görmemiş Slav dilleri uzmanlarının, geçmiş yüzyıllarda Türkçeden alınmış kelimelerin aslı biçimini bulmak için bugünkü Türkçe sözlüklere başvurmaları; örneğin, 17. yüzyılda alınmış kelimenin aslı şeklini 20. yüzyılın sözlüklerinde arıyorlar. Bu bir kronoloji kusurudur (Kowalski, 1932: 554).
- [7] Coğrafya. - Balkan Slav dillerindeki bütün Türkçe sözcüklerin sadece Türkiye Türkçesinden gelmiş olduğunu sanmak doğru değildir. Bazıları, Tatarca veya başka bir Kıpçak dilinden, eski zamanlarda ise Bulgar Türkçesinden bile alınmıştır. Bütün bu tabakaları birbirinden ayırmaksızın ne Rumeli Türkolojisi araştırmaları gerektiği gibi yapılabilir ne de Slavcada kullanılan kelimelerin doğru etimolarını tespit edebiliriz (Kowalski, 1932: 555).
- [8] Diyalektoloji. - Anadolu'dan Balkan topraklarına gelip Slavlar arasında yerleşen Türkler, köylü, kunduracı, manav gibi basit insanlar olduklarına göre konuştukları dil de fasih Türkçe değil, bir Anadolu ağzı olsa gerektir. Yani, Türkçe etimolar her şeyden önce Türkçe diyalektlerde aranmalıdır (Kowalski, 1932: 555-556; Stachowski M., 2019: 102-103).

Bu konferansı içeren kongre materyalleri kitabı basılmadan daha önce Kowalski, "İslam Ansiklopedisi" için "Osmanisch-türkische Dialekte" başlığı ile, hem Anadolu hem de - o zaman mümkün olduğu kadar - bütün Rumeli'den kendisi ve başka dilciler tarafından toplanan malzemelere dayanan ilk kapsamlı yazıyı yayınladı (Kowalski, 1931). Üç yıl sonra ise Türk okuyucular için kısa fakat panoramik içerikli bir yazısı Türkiye'de çıktı (Kowalski, 1934).

Julius Németh, ünlü kitabında (1956) Türkçenin diyalektleri üzerine yöntemli araştırmaların T. Kowalski ile başladığını³ söyledi ve bu görüş herkesçe kabul edilmektedir.

Németh'in, aynı kitapta (Németh, 1956) Batı Rumeli Türkçesinin karakteristiğini tespit ederek sıraladığı sekiz özellik günümüzde hâlâ geçerlidir. Bunlardan

³ "Die methodische Bearbeitung der osmanisch-türkischen Dialektologie beginnt mit der Tätigkeit von Tadeusz Kowalski." (Németh 1956: 5).

bazıları Türkçe ağızların kimi olgu ve olayları anlayıp yorumlamakta bile yardımcı olabilir, örn., *-miş* ekinin doğru yorumu için bkz. Gülsevin (2009: 52-54).

Kowalski'nin daha 1929 yılındaki Prag konuşmasında sunup 1932'de neşrettiği kurallar gayet mantıklı olduğu hâlde bütün sorunları çözemez. Çünkü bu kurallar her şeyden önce Slavcadaki Türkçe alıntılarının doğru etimonlarını bulmaya odaklanmaktadır. Ancak bir etimolojinin genel olarak en karışık kısmı, etimonu ile bugünkü şekli ve manası arasında meydana gelen süreci yeniden tasarlamaktır. Onun içindir ki, bir süre önce Kowalski'nin üç kuralına, yeni olmamakla beraber sık sık ihmal edilen "kelimenin ayrıntılı geçiş yollarını saptamak" kuralını ekledim (Stachowski M., 2018: 311).

Şimdiye kadar yayınlanmış ve Rumeli Türkçesinin Slav dilleri ile temasını konu eden bütün eserler bir ve aynı sonuca varmamızı sağlar: Anadolu'dan Rumeli'ye getirilmiş Türk diyalekt ve ağızlarının geçmişini tam olarak anlayıp yeniden kurarken, biri Türkçe çeviriyazılı metinler, öbürü ise Türkçenin Slav ve Balkan dillerinde bıraktığı izler olmak üzere iki vazgeçilemez kaynak var. Aşağıda buna birkaç örnek verelim.

2. Ses özellik ve değişimleri

Rodop Türk diyalektlerinde *zaral'l'i* 'zararlı'⁴ (DRS 420), *mol'l'uk* 'morluk' (DRS 280) gibi kelimelerin kaynağının, Türk dilinde *al* ve *lɪ* gibi art-ön veya ön-art ses dizisi mümkün olmadığına göre, Türkçenin iç gelişmesine değil, Rodop Bulgar diyalektlerine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Bulgar lehçelerinde *+li* ekinin izi iki hecedir (*+lija* ~ diyal. *+lije*; bkz. Georgiewa-Okon 2019: 30) ve Türkçe *ɪ* ünlüsünün Bulgarca izi genel olarak *ä* ünlüsüdür. Problem çözülemez gibi görünüyor.

Sebebi pek açık değilse de Türkçe sözsonundaki bazı ünsüzler kimi Bulgar diyalektlerinde öndamaksillaşır, örn. Tü. *hemen* > Rodop Bulg. *emeñ* (Georgiewa-Okon, 2019: 165), Tü. *yoğurt* > Rodop Bulg. *agurt'* (ay.es. 79) gibi. Bu kural *-r* için de geçerlidir, şöyle ki Tü. *zarar* > Rodop Bulg. *zara'* (ay.es. 78) biçimine dönüştü.

Bundan sonra olanlar tam bilinmiyor. Ayrıca konu *+li* ekiyle de sınırlı değildir. Msl., Rodop Tü. *kull'a-* 'kırlamak', kır kır diye ses çıkarmak (değirmen)' (DRS 238), *hol'l'a-* 'horlamak' (DRS 203), *gull'a-* 'gurlamak' (DRS183), *dall'ik* 'darlık' (DRS 84) gibi örnekler, en azından aslı *r* ünsüzünün Türkçe sones konumunda Bulgarcanın tesirinde öndamaksillaşarak **r* diye telâffuz edilip, zamanla kendinden sonra gelen *l* ünsüzü ile benzeşmiş olduğu hissini veriyor:

[9] Tü. *-r* > **-r'*

[10] Tü. **-r' + *l-* > **-r'l-* > **-r'l'-* > *-ll-*

⁴ DRS'de <i> harfi i ile ɪ arasında duran bir ünsüz için kullanılır (DRS VI).

Bu açıklamanın zayıf tarafı şudur ki, DRS'de ne *zarar*, *mor*, *dar* ne de *zarar, *mor, *dar vs. biçimleri vardır. Neyse ki, Georgiewa-Okoń (2019: 78) en azından *zarar* şeklini kaydetmiştir.

Bir başka kelime grubu Arapça ayınlı sözcüklerin Türkçe temsillerini içermektedir. Arapça ve Farsça sözcüklerin Türkçeye uyarlanmasını sayısal metotlarla inceleyen Kamil Stachowski'nin tespit ettiği üzere, 16. yüzyıla ait bir Türkçe yadigârda ayın harfi 72 kelimedede Ø (sıfır), sadece 2 kelimedede *h* ünsüzü ile karşılanır (Stachowski K., 2015: 302), bir çağdaş etimoloji sözlüğünde (KEWT) ise bu oran daha nettir: Ar. ayın > Tü. Ø (179 kez) ~ *h* (3 kez) (K. Stachowski 2020: 31). Ne var ki, Balkan dillerindeki ayınlı kelimelerde ayının *h* sesine dönüştüğü örnekler hiç de seyrek değildir. Bunlardan en bilineni herhâlde Osmanlılar tarafından çeşitli Balkan şehir ve kasabalarında inşa edilen saat kulelerinin adında bulunan *sabat* 'saat' (< Ar. *sā'at*) sözcüğüdür. Hırvatistan, Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ ve Kosova'da *sabat kula* 'saat kulesi', Arnavutluk'ta ise *kulla e sabatit* adı, Türkçe *saat* kelimesinin yegâne fonetik temsili olurken Makedonya ve Bulgaristan'da ağır basan biçim *sabat* değil, *saat*'tir. Üsküp'ün biraz Doğusunda, Kuzeyden Güneye uzanan bir çizgi Makedonya'yı bu bağlamda ikiye ayırır. Bu çizginin Batısında *sabat*, Doğusunda da *saat* biçimi tercih edilir. Makedonya'nın Kuzeyinde (yani eski Yugoslavya'da) ise daima *sabat* görülürmüş.

Arapça ayının karşılığının *h* olduğu başka bir örnek Türkçe *ma'sum* (< Ar. *ma'sūm*) sözcüğüdür. Çağdaş Türkçesi *masum* olan bu sözün Bulgarcası *maksum* 'bebek'tir (DTB 176; Georgiewa-Okoń, 2019: 56). Bulgarca *-k-* şüphesiz bir Türkçe *mahsum ara biçimindeki **-h-* ünsüzünden evrilmiştir, yani: Ar. *ma'sūm* > [a] Tü. *ma'sum* > çağdaş Tü. *masum*; [b] Tü. *mahsum > Bulg. *maksum* (Stachowski S., 1973: 172).

Bir başka örneği, 18. yüzyılda Türkiye'de toplam 13 yıl (1732-39, 1759-63) yaşayıp, geçimini aslen göz hekimisi olarak sağlayan Regina Pilsztynowa adlı bir Polonyalı hanımın Polonya'ya döndükten sonra yazdığı hatıraların birinci bölümünde buluyoruz. Bu örnek <dachwadzyjami> = *dachwadzyjami* (Pilsztynowa, 1957: 38; 300, dipnotu 12) sözcüğüdür. Polonya dilindeki çoğul vasıta (~ instrumental) hâli eki *-ami* bir yana, önümüzde ya Balkan Slavca *dahvadžija* şekli ya da Lehçeleşmiş *dachwadzyj* biçimi bulunmaktadır. Pilsztynowa genel olarak Türkçeyi Balkanlar'da değil, İstanbul ile Anadolu'da öğrendiğine göre bu sonuncusu daha muhtemeldir. İkisinin de etimonu kesinlikle Türkçe *davacı* değil, *dahvacı olmalıdır. Yani: Ar. *da'wā* > [a] Tü. *da'va* > çağdaş Tü. *dava*; [b] Tü. *dahva → *dahvacı > Orta Lehçe (18. yy.) *dachwadzyj*.

Bu bağlamda bir olguya dikkat çekeyim: Pilsztynowa'nın hatıralarında kaydedilen sözcük "Balkan Slav dilleri" grubundan değil, "çeviri yazılı metinler" grubundandır. Herhâlükârda *dahvacı kelimesi, "Balkan Slav dilleri" grubuna ait olan *maksum* ve *sabat* kelimeleri ile beraber aynı değişmeye işaret eder.

Yukarıdaki üç kelimenin hepsinde Ar. -‘- > Tü. -h- değişmesi daima içseste tespit edilmiştir. Buna, en azından sones için de bir örnek verelim: Ar. *sawdā’* > [a] Tü. *sevda* > Sırp. *sevda*; [b] Tü. *sevdah > Sırp. *sevdah* (Stachowski S., 1973: 173).

3. Geleceğe bakış

3.1 İşbirliği.

Aslında Kowalski'nin bu kuralları önerme ihtiyacı duymasından anlaşıldığı gibi, Slav dilleri uzmanlarının sürekli kendi sorunları ile meşgul olmaktan Türkoloji sorunları ile uğraşmaya zamanları kalmıyordu. Türkologlar Slav dünyası hakkında ne kadar az biliyorsa Slavistler de Türk dünyası üzerine o derecede az şey biliyorlar. Gürer Gülsevin (2009: 50), “Rumeli Türkçesinin özelliklerini yorumlarken bölgesel dillerin (Makedonca, Arnavutça, Bulgarca, Sırpça, Yunanca) tarihî ve diyalektolojik bilgilerine sahip olmamız gerekir. Sadece Türkçenin tarihî ve yaşayan diyalektlerini biliyor olmak Rumeli Türkçesinin özelliklerinin hepsini açıklamamıza yetmez. Ancak, Rumeli Türkçesinin yorumlanabilmesi için sadece Balkan dillerinin etkisini düşünmek de yeterli değildir. Türk diyalektlerinin gelişim evreleri de daima hatırlanmalıdır” demekle haklıdır. Kısacası, Türkologlar Slav filolojisinin, Slavistler de Türkolojinin bazı bilgilerine sahip ve aralarında bir işbirliği olmaksızın ilerleme sağlanamaz.

3.2 Çeviriyazılı metinler.

Yukarıda, Pilsztynowa'nın hatıraları bağlamında söylediklerime şunu ilâve edeyim: “Slav dilleri” ile “çeviriyazılı metinler”, birisi yazı, diğeri tura gibi, birbirini tamamlayan iki kaynak grubudur. Türkologların Slavistler ile işbirliği ne kadar gerekliyse, “Slav dilleri”nden elde edilen verilerle “çeviriyazılı metinler”deki bilgileri bir araya getirerek bütünü oluşturmamız da o kadar gereklidir.

3.3 Rumeli Türkçesi.

Anlaşıldığı üzere, Arapça ayının karşılığı *h* olan Türkçe diyalektler, Rumeli'nin Batı Makedonya ve Bulgaristan dışındaki alanlarında konuşulmaktadır. Kat'î bir sonuca varmak için her ne kadar üç örnek yeterli değilse de, yukarıdaki coğrafi ayrışma göz önüne alınınca bu alanda geçmişte ayın sesini uyarılama metotları itibarıyla iki tane ana diyalekt konuşulmuş olduğu fikri pek tabii gibi görünüyor. Bu iki ana diyalekten birinin Oğuz grubuna değil, Kıpçak grubuna ait olması mümkündür. Bu konuda Arapça ayınlı sözcüklerin Kazakça temsillerini örnek alıp Türkçedekilerle karşılaştırmak ilginçtir, msl., Ar. *sā'at* > Tü. *saat* = Kzk. *sayat* ~ *sāt* (Altun, 2015: 12), Ar. *ta'lim* > Tü. *talim* = Kzk. *taylim* ~ *tālim* vs. (Altun, 2015: 20).

3.4 Yöntemin ölçütleri.

Türkiye Türkçesinde “ses bilgisi konuları tartışılırken alıntı kelimelerle dile giren ve dil tarafından kabul edilen özelliklerin istisna olarak” değerlendirilişi gibi (Altun, 2012: 68), alıntılardaki yabancı sesleri alıcı dilde uyarılma metotları da istisna olarak düşünülüp de dil ve diyalektlerin tasnifinde ölçüt olarak kullanılmaz. Yine de, Arapça aynın Türkçeye uyarılma şekilleri hem Rumeli Slav dillerini iki gruba ayırma hem de bu alanda geçmişte konuşulan Türkçe ağızlar arasındaki sınırı belirleme olanağı sağladı.

3.5 Sözlük.

Kanaatimce, şimdi bize en çok gereken şey, Balkan coğrafyasının her bir bölgesi için ayrı birer Türkçe alıntılar sözlüğüne sahip olmaktır.⁵ Ancak böyle bir sözlük takımını raflarımıza yerleştirdikten sonra sağlam karşılaştırmalı incelemeler yapmak suretiyle Türk diyalektolojisini genişletip zenginleştirebileceğiz.⁶ Öbür yandan, “Her [...] üniversitede [...] Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri kurulmuş, bu bölümlerde Anadolu’nun muhtelif il, ilçe ve kasabalarının ağızları üzerine çok sayıda lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmıştır” (Ölmez, 2010: 188) sözleriyle anlatılan Anadolu’ya nazaran Rumeli’nin durumu maalesef geridedir.

Kaynakça

DRS	=	Mollova 2003
DTB	=	Grannes 2002
KEWT	=	Stachowski M. 2019a

Altun, H. O. (2012). Türkiye Türkçesindeki Arapça alıntı kelimelerde ünlü uyumsuzlukları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 32, 55-71.

Altun, H. O. (2015). Arapça alıntı kelimelerin Kazak Türkçesine uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* 22, 167-201.

⁵ Abdulah Škaljić’in önce iki bölüm (1957), sonra tek bölüm hâlindeki (1979) sözlüğünü ihmal etmem herhâlde şartı olarak değerlendirilecektir. Ancak Yugoslavya’da çok popüler olmasına karşın Škaljić bu eserde bazı yerlerde çok tuhaf açıklamalar sunar, örn. SHr. (= Sırpça-Hırvatça) funduk < Tü. fındık (Škaljić 1979: 286); SHr. beg < Tü. bey (ay.es. 129: “arapskim slovima piše se «bek» i otud naše «beg»” = ‘Arap yazısıyla «bek» diye yazılır ki ondan bizim «beg» geliyor’) vs. Başka örnek ve açıklamalar için bkz. S. Stachowski 1965.

⁶ Alıntıların karşılaştırmalı-tarihi incelenmesinin bir örneği M. Urban’ın makalesindeki bir cetvelde bulunabilir (Urban 2017: 782-791).

- Blau, O. (1868). *Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler*, Leipzig: F.A. Brockhaus.
- Čaušević, E. (2008). Avrupa'da basılan ilk Türkçe alıntılar sözlüğü. In Demiryürek Mehmet, Özyürek R. ve Demiryürek Meral (Ed.). *III. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı bildiri kitabı* (pp. 147-153). Lefke: Lefke Avrupa Üniversitesi.
- Čaušević, E. (2014). *The Turkish language in Ottoman Bosnia*, İstanbul: The Isis Press.
- Čaušević, E. (2016). Miloš Mandić i njegov rječnik turcizama (O prvome rječniku turcizama u povijesti turkologije). In Jurčević K., Ramljak O. ve Hasanbegović Z. (Ed.). *Hrvatska i Turska. Povijesno-kulturni pregled* (pp. 85-92). Zagreb: Srednja Europa & Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Czartoryski, A. (1828). Słowniczek wyrazów przyjętych do mowy polskiej ze wschodnich języków. *Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich* 1/2, 79-99.
- Georgiewa-Okoń, J. (2019). *Turcызmy w bułgarskich dialektach południowo-wschodnich. Dialekty rodopskie i wschodnio-rupskie*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Grannes, A., Hauge Kj. R., Süleymanoğlu H. (Ed.) (2002). *A dictionary of Turkisms in Bulgarian*, Oslo: Novus.
- Gülsevin, G. (2009). Rumeli Türkçesi çerçevesinde Türk ve Balkan dillerinin etkileşimi. *Turkish Studies* 4 (8), 48-64.
- Kowalski, T. (1922). *Ze studjów nad formą poezji ludów tureckich*, I, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Kowalski, T. (1926). Osmanisch-türkische Volkslieder aus Mazedonien. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 33, 166-231.
- Kowalski, T. (1931). Osmanisch-türkische Dialekte. In Houtsma M. Th. et al. (Ed.): *Enzyklopaedie des Islam. Geographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der muhammedanischen Völker*. Cilt 4. (pp. 991-1011). Leiden - Leipzig: E.J. Brill.
- Kowalski, T. (1932). W sprawie metodologii badań zapożyczeń tureckich w językach słowiańskich. - Horák J. et al. (Ed.): *Sborník prací I Sjezdu slovanských filologů v Praze 1929* cilt 2, (pp. 554-556). Praha: Orbis 1932.
- Kowalski, T. (1934). Türk dilinin komşu millet dilleri üzerindeki tesiri. - *Ülkü* 20, 1-8.
- Mandić, M. (1881). *Turcizmi u Bosni*, Sarajevo.
- Miklosich, F. (1884). *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen (Griechisch, Albanisch, Rumunisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Grossrussisch, Polnisch)*, Wien: F. Tempsky, cilt 1-2 (= Band 34 und

- 35 der Denkschriften der Philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften).
- Mollova, M. R. (2003). *Doğu Rodop Türk ağzlarının sözlüğü. Dictionnaire dialectologique du turc du Rhodope de l'Est*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Németh, J. (1956). *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*, Sofia: Bulgarische Akademie der Wissenschaften.
- Ölmez, M. (2010). Anadolu Ağzları Sözlüğü'ne ekler projesi ve 2006'daki durumu. *Türk Dilleri Araştırmaları* 20. 187-192.
- Pilsztynowa, R. S. (1957). *Proceder podróży i życia mego awantur*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Schweickard, W. (2011). Osmanismen in den europäischen Sprachen. Vorüberlegungen zu einem vergleichenden historischen Wörterbuch. *Lexicographica* 27, 221-239.
- Škaljić, A. (1957). Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine. *Bilten Instituta za proučavanje folkloru u Sarajevu. Dopunska izdanja* 2, Sarajevo: bölüm 1 (A-J). I-LVI + 1-408; bölüm 2 (K-Ž). 409-810.
- Škaljić, A. (1979). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*,⁴ Sarajevo: Svjetlost.
- Stachowski, K. (2015). Phonetic adaptation of Arabic loanwords in Argenti's Ottoman Turkish (1533). Part 1: Consonants and semivowels. In Mańczak-Wohlfeld E. and Podolak B. (Ed.): *Words and dictionaries* (pp. 297-317). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Stachowski, K. (2020). Phonetic renderings in Turkish Arabisms and Farsisms. *Türkbilig* 40, 23-47.
- Stachowski, M. (2018). Problemy metodologiczne z badaniem orientalizmów w języku polskim. *Studia Językoznawcze* 17, 303-314.
- Stachowski, M. (2019). Slavic languages in contact, 2: Are there Ottoman Turkish loanwords in the Balkan Slavic languages? *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis* 136, 99-105.
- Stachowski, M. (2019a). *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Stachowski, S. (1961). *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Stachowski, S. (1965). Zаметки о методологии етимологических исследований турецких заимствований в сербско-хорватском языке. *Étimologija* 1965, 56-71.
- Stachowski, S. (1973). *Fonetyka zapożyczeń osmańsko-tureckich w języku serbsko-chorwackim*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk: Ossolineum.

- Urban, M. (2015). *The treatment of Turkic etymologies in English lexicography. Lexemes pertaining to material culture*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Urban, M. (2017). European 'cassock', Tkc. *kazak* and Per. *kazağand*. Relative chronologies and possible links. In Németh M., Podolak B. ve Urban M. (Ed.): *Essays in the history of languages and linguistics* (pp. 753-791). Kraków: Księgarnia Akademicka.

What Can We Learn about Turkish from the Balkan Slavic Languages?

The first work on the Turkish influence on a European language was published by Prince Adam Czartoryski as early as 1828. It seems that there has never been a discussion of the features and processes, either in Slavic or in Turkish, that can be identified in the borrowed material. This author tries to present the most important aspects of the analytical approach to Turkish-Slavic linguistic contacts in the Balkans.

Keywords: Slavic languages, Turkish, Balkan languages, etymology, language contact, Rumelian dialects